

**ESHITISHDA NUQSONI BO'LGAN BOLALAR MAKTABIDA
NUTQQA O'RGATISH**

Azizova Shoxsanam Achilovna

*Qarshi shahar Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan kar va zaif eshitadigan
bolalar uchun 17-sonli ixtisoslashtirilgan maktab internatining pedagog-
defektologi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada eshitish qobiliyati buzilgan va butunlay
karlik tashxisi qo'yilgan maktab yoshidagi bolalarni nutqqa o'rgatishning
pedagogik xususiyatlari va zamonaviy usullari tahlil qilingan. Eshitishda nuqsoni
bo'lgan o'quvchilarning og'zaki, yozma hamda daktil nutqini shakllantirish,
ularning qoldiq eshitish qobiliyatidan unumli foydalanish va talaffuz malakalarini
o'stirish yo'llari ilmiy asosda yoritilgan. Maxsus ta'lim sharoitida ovoz
kuchaytirgich apparatlar bilan ishlash hamda vizual idrokni faollashtirish orqali
bolalarning muloqot kompetensiyalarini shakllantirish bo'yicha samarali metodik
tavsiyalar majmuasi ishlab chiqilgan.*

Kalit so'zlar: *surdopedagogika, eshitish nuqsoni, daktilologiya, labdan
o'qish, og'zaki nutq, vizual idrok, korreksion ta'lim, talaffuz malakasi.*

KIRISH

Inson shaxsining shakllanishi, ijtimoiy muhitda o'z o'rnini topishi va
kognitiv qobiliyatlarining rivojlanishi bevosita nutqiy muloqot bilan uzviy
bog'liqdir. Nutq fikrlash quroli va axborot almashish vositasi bo'lib, u eshitish
a'zosining normal faoliyati negizida tabiiy ravishda shakllanadi. Biroq bola tug'ma
yoki orttirilgan eshitish nuqsoniga ega bo'lsa, unda tashqi dunyodagi tovushlar va
atrofdagilarning nutqini tabiiy idrok etish imkoniyati cheklanadi. Bu esa o'z
navbatida nutqning mustaqil ravishda rivojlanmasligiga, natijada bolaning
intellektual va emotsional o'sishi orqada qolishiga olib keladi.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar maxsus maktablarida o'quvchilarni

nutqqa o'rgatish ta'limning ham maqsadi, ham asosiy vositasi hisoblanadi. Chunki nutq egallanmaguncha, o'quvchilar biron bir fanning nazariy asoslarini o'zlashtira olmaydilar. Zamonaviy surdopedagogika fani eshitmaydigan bolalarni soqovlikdan qutqarish, ularda og'zaki va yozma nutq me'yorlarini shakllantirish hamda eshituvchi insonlar jamiyatiga to'laqonli integratsiya qilish imkonini beruvchi maxsus o'qitish tizimini talab etadi. Shu sababli, maxsus maktablarda nutq o'rgatishning uslubiy bazasini doimiy ravishda takomillashtirish va dars jarayoniga innovatsion yondashuvlarni tatbiq etish giddiy ijtimoiy-pedagogik dolzarblik kasb etmoqda.

ASOSIY QISM

Eshitishda muammosi bo'lgan bolalarni nutqqa o'rgatish ko'p tomonlama muloqot tizimiga asoslanadi. Maxsus maktablarda nutq shakllarining bir necha turi, jumladan, og'zaki, yozma va daktil nutq o'zaro uzviy bog'liqlikda o'rgatiladi. Daktilologiya, ya'ni barmoqlar yordamida harflarni havoda tasvirlash o'qitishning dastlabki bosqichlarida so'zning harfiy tarkibini aniq anglash va uni yozma nutq bilan bog'lash uchun tayanib olinadigan asosiy vosita vazifasini bajaradi. Daktil nutq o'quvchiga so'zlarni to'g'ri tahlil qilish imkonini beradi va keyinchalik og'zaki nutq apparatining shakllanishiga zamin hozirlaydi.

Og'zaki nutqqa o'rgatish jarayonida eng muhim uslubiy yo'nalish bu labdan o'qish malakasini shakllantirishdir. Eshitish qobiliyati cheklangan o'quvchilar suhbatdoshining lab, til va yuz mushaklari harakatlarini sinkovlik bilan kuzatish orqali aytilayotgan so'zlarni vizual tarzda idrok etishni o'rganadilar. Darslarda o'qituvchi har bir tovush va so'zni aniq artikulyatsiya bilan, artikulyatsiya a'zolarini bo'rttirib ko'rsatgan holda talaffuz qilishi shart. Bu jarayon bolada ko'rish analizatorlari orqali nutqiy namunalarni xotirada saqlab qolish va ularni o'z nutqiy apparatida qayta tiklash ko'nikmasini yuzaga keltiradi.

Shu bilan birga, zamonaviy surdopedagogikada o'quvchilarning qoldiq eshitish idrokini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratiladi. Butunlay kar deb hisoblangan bolalarning ham aksariyatida ma'lum darajada qoldiq eshitish imkoniyatlari mavjud bo'ladi. Maxsus darslarda zamonaviy tovush kuchaytirgich

apparaturalar va individual eshitish moslamalaridan foydalanish orqali bolalar nutqiy tovushlarni, ularning tembri va ritmini farqlashga o'rgatiladi. Eshituv idrokining faollashishi talaffuzning tabiiyroq va tushunarliroq bo'lishini ta'minlaydi, ovozning o'ta past yoki haddan tashqari baland bo'lib ketishining oldini oladi.

Biroq amaliyotda eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar maktablarida nutq o'rgatish ishlari bir qator qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Ko'p hollarda o'quv dasturlari haddan tashqari grammatik qoidalar bilan yuklangan bo'lib, jonli va amaliy muloqot elementlariga kam joy ajratiladi. O'quvchilar so'zlarning ma'nosini va gap qurilishini mexanik tarzda yodlasalar-da, uni kundalik turmushda, erkin muloqot sharoitida qo'llashda qiynaladilar. Shuningdek, darslardan tashqari vaqtlarda, ya'ni tarbiyachilar va ota-onalar muhitida darsda o'rganilgan og'zaki nutq qoliplarining muntazam mustahkamlanmasligi bolalarning yana imo-ishora nutqiga qaytib ketishiga sabab bo'ladi.

Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun maktab hayotida to'liq raqamlashtirilgan va vizuallashtirilgan nutqiy muhitni tashkil etish lozim. Har bir sinf xonasi va korreksion mashg'ulot xonalari maxsus kompyuter dasturlari va nutq vizualizatorlari bilan jihozlanishi darkor. Bunday dasturlar o'quvchi tovushni to'g'ri talaffuz qilganda ekranda rangli tasvirlar yoki qiziqarli o'yin elementlarini ko'rsatadi, bu esa bolada o'z ovozini boshqarish va nutq ustida ishlash motivatsiyasini keskin oshiradi. Bundan tashqari, barcha fan darslarida so'z-mantiq matnlari ustida ishlash ulushini ko'paytirish zarur.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar maktablarida nutqqa o'rgatish faqatgina texnik mashqlar majmuasi bo'lmay, bolani ijtimoiy dunyo bilan bog'lovchi eng muhim korreksion-tarbiyaviy jarayondir. Daktil, yozma va og'zaki nutq shakllarining uyg'unlikda qo'llanilishi, qoldiq eshitish qobiliyatini apparatlar yordamida rivojlantirish bolalarning muloqot to'siqlarini yengishiga xizmat qiladi. Tizimli tashkil etilgan uslubiy yondashuv eshitishda muammosi bo'lgan o'quvchilarning jamiyatda mustaqil yashay oladigan, bilimli va faol shaxs

bo'lib yetishishlariga mustahkam poydevor bo'ladi.

Kelajakda ushbu sohadagi ta'lim samaradorligini yangi bosqichga ko'tarish uchun surdopedagog kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlovchi tehnikumlar hamda oliy muassasalarda zamonaviy raqamli eshitish texnologiyalari bilan ishlash modullarini kengaytirish lozim. Maktablar uchun yangi avlod interaktiv vizual darsliklari va elektron lug'atlarni yaratish dolzarb vazifadir. Eng muhimi, ota-onalar uchun maxsus uslubiy maslahatxonalar tashkil etish orqali oilada ham uzluksiz nutqiy muhitni saqlab turish choralari ko'rish, eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar ta'limidagi korreksion ishlarning ijobiy natijasini kafolatlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Fayziyeva U. M. *Surdopedagogika asoslari va eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar nutqini shakllantirish metodikasi*. – Toshkent: O'qituvchi, 2022. – 192 b.
2. Raxmanova D. S. *Maxsus maktablarda eshitish idroki va talaffuz ustida ishlash tizimi*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. – 148 b.
3. Rauh H., Moores D. F. *Educating the deaf: Psychology, principles, and practices // American Annals of the Deaf*. – 2020. – Vol. 165, No. 4. – pp. 412-427.
4. Zykova T. S. *Eshitishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarga til o'rgatish va og'zaki muloqotni rivojlantirish darsliklari*. – Moskva: Prosveshenie, 2023. – 216 s.
5. Yusupova K. A. *Eshitish a'zosi shikastlangan bolalar ijtimoiy adaptatsiyasida nutqiy muhitning ahamiyati // Pedagogik mahorat jurnali*. – Buxoro, 2022. – № 3. – 84-91 b.